

KULTUR • SPORT • IDAG

SVENSKA DAGBLADET

ONSDAGEN DEN 19 FEBRUARI 1992

Kulturförf: Lars Lönnroth, tel 13 51 83

Editorialchef: Ingrid Lindgren, tel 08-13 56 29
Redaktionssekr: sif cfr: Margaretha Schön, tel 08-13 51 31
Redaktionssekr: Bo Ludvigsson, tel 08-13 51 11
Redaktionssekr: Bo Löfvendahl, tel 08-13 52 90
SVD växel: 08-13 50 00 Telefax: 08-13 51 00

Tårdrypande avsked i countrytempel

● "För att göra sin nya skiva, har Emmylou Harris uppsökt historisk mark. Ryman Theatre är ju sedan somno år hemvist för Grand Ole Opry", skriver Magnus Eriksson i en skivrecension i SvD. Ack, om det ändå vore så väl!

För ungefär hundra år sedan mötte flodbåtsägaren, dränkaren och spelaren Tom Ryan Gud, och för att sona sina synder lät han i centrala Nashville, Tennessee, uppföra Ryman Auditorium (alltså icke Theatre), som blev ett centrum för söderns karaktäristiska väckelsepredikanten. Men pengarnas makt är också bekant stor och Ryman Auditorium förvandlades sakta men säkert till en (anständig) nöjeslokal och blev från 1943 hemvist för Grand Ole Opry, countrymusikens legendariska scenshow och radioprogram, där alla de stora medverkade. Vilka minnen ryms inte inom dessa tegelväggar!

Dock, således, pengarnas makt är stor. Framåt mitten av sjuttio-talet hade countryn förvandlats från att vara musik för "poor whites" i södern, till en världsomspännande underhållningsbransch av jättelikt slag. Nashville var nu ett av populärmusikens studiocentra. Och det tempel som varit Guds och blivit countryns räkite inte längre till. Grand Ole Opry blev "Opryländ", en nöjespark utanför staden.

Den femtonde mars 1974 stängdes opryl för gott. Jag vet, eftersom jag var där denna underbara nöjeslokal då innet äga var torr och där countryn som de fattigas och folkets musik tog symboliskt avsked. Dagen efter hade pampar och president och näringsliv sin avslagna avskedsföreställning. Den kvällen gungade vi i avslutningsens "rock of Ages" och ropade halleluja när pastor Jimmy Snow bad oss stå upp för Jesus och Amerika.

Och sedan minnas nait på lika legendariska Toastie's Orchid lounge där alla druckit öl.

MATS GELLERFELT

Dans med tredimensionellt ljud

● Den som har vägnarna förbi Barcelona under juli månad har chansen att få höra något som aldrig hörts förut: en teater- och dansföreställning med "tredimensionellt ljud".

Bakom detta mystiska alkonsverk – som fått namnet *Pervers* – står bland andra ett danskompani från Lyon, det katalanske sångaren och kompositören Luis Llach samt den sydafrikanske producenten Allan Goldberg.

Med hjälp av en uppsättning datorer och högtalare som placeras ut runt om i lokalen ska producenten Goldberg skapa en ljudmiljö där publiken formigen omsluts av ljud. Avsikten är att talet och musiken ska färdas kors och tvärs genom rummet efter ett visst mönster som ska följa handlingarna på scenen.

Tekniken har varit tillgänglig under drygt ett och ett halvt år och under den tiden har man genomfört vissa experiment i Paris, berättar Goldberg för den spanska tidningen El País. Men av kostnadsskäl har "det tredimensionella ljudet" ännu inte tillämpats i något konstnärligt sammanhang. Därför får *Pervers* en uppsättning med tredimensionellt ljud i läggdversion. Kostnaden beräknas till ynka 1,5 miljoner.

MARQUIS BJÖRNSTRÖM

Prisad film om indisk diaspora

● Jag bor på Air India... var skämtet Mira Nair brukade ta till när någon frågade var hon egentligen bodde. Mira Nair tillhör nämligen den indiska diasporan, i likhet med författarna V S Naipaul, Salman Rushdie och Bharati Mukherjee.

Hennes debutfilm, *Salaam Bombay*, nominerades till en Oscar och den nya, *Mississippi Masala*, hälsas mycket välkommet i USA. Komedin börjar med en tillbaka-blick till 1972 då indierarna drevs ut ur Uganda och fortsätter sedan 1980 i Greenwood, Mississippi – där den indiska familjen snart passerat de svarta på den sociala skalan. Kärlek uppstår mellan dottern Mina och Demetrius, spelad av Denzel Washington som kallats "den regerande svarta sexsymbolen i sin generation". Ingen av familjerna uppskattar förbindelsen och dottern, i Sarita Choudhury skemad, skriker i förtviviln till sin mor: This is America, Ma!

Kryddblandningen masala förekommer i många olika stryker och för Mira Nair symboliserar masalan den indiska kulturen som överlevde flytningen till London, Kampala, Västindien eller Mississippi, berättar hon i *New York Times*. Samma tidning skriver "stor i talang", "melenkologi utan lämn" och "generöst intresse, för alla som finns i Minas och Demetrius skilda världar".

KARIN HENRIKSSON

Gotländsk gumse med gyllene horn

● "I blått fält en stående väder av silver med beväring av guld, bärande på en korsprydd stång av guld, ett fört bänar med härd och fem fikar av guld".

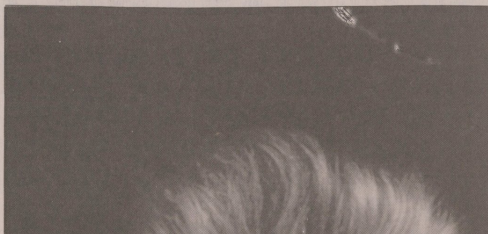
Så lyder den officiella beskrivningen av Gotlands landskapsvapen från 1560. Vapnet härstammar dock från ett sigill som är betydligt äldre, känt från 1280-talet. Att vapnet föreställer bland övriga landskapsvapen i Gustav Vasas liktåg från Stockholm till Uppsala 1560 kan tyckas märkligt eftersom den sedan 1300-talet tillhörde Danmark. Vasasönerna ville dock på detta sätt markera att man inte givit upp hoppet om att återerövra ön. Sedan Gotland blivit svenskt 1645 fick bakgrundsfalet blå färg, kanske för att ytterligare markera det svenska. Att gutarna på 1200-talet valde ett färg på sitt sigill kan ha varit ett uttryck för att Gotland varit viktig föräveln. Redan i Gutasagan från 1200-talet talas om baggar, som ön skänkte till Olof den helige.

Fåret som håller ett bänar är också en medveten variant av det i den kristna konsten ofta förekommande motivet där Jesus framställdes som Guds lamm. När Gotland åter blev svenskt 1645 blev fåret ett lamm och förblev så ända till 1930-talet, då man återgick till det ursprungliga sigillens gumse.

PEÖ ÖSTERHOLM

Kulturfilmare som tröttnat på USA

I Night on Earth vänder Jim Jarmusch blicken mot kulturkrockarnas Europa

De båda männen har nästan identiska mössor, präktiga huvudbonader med örönlapparna nedfällda mot den blåa kylan. Ett förhållande som den tyske invandraren för-tjust noterar. Den svarte mannen är emellertid helt avvisande till detta försök till för-brödning. Min mössa är ny och ren, säger han förtrytt-samt.

Scenen innehåller mycket av det som är typiskt för Jim Jarmuschs filmer och väl sammanfattat av den italienska skådespelaren Roberto Benigni i *Dova by law. It's a sad and beautiful world* – en sorg-lig och vackert värld.

"Av många skäl hade jag tröttnat på dagens USA. Jag ville bort, få nya impulser."

Konfrontationen mellan olika kulturer, vardagens absurditeter uppskruvade några snäpp och svårigheterna i mänskliga kommunikationer är centrala inslag i Jarmuschs värld. Allt presenterat med en förläandande enkelhet.

Kulturkrockar
I tidigare filmer – *Strangers in paradise*, *Down by law* och *Mystery train* – har Jarmusch valt att spegla det amerikanska. Mina två senaste filmer har fronten på det med utlänningar. I *Night on earth* har han velat avlägsna sig från detta perspektiv och inriktat sig på ett mer kosmiskt med Nordis och också i Rom, Paris och Helsingfors.

Nya impulser
"Av många skäl, bl a politiska, hade jag tröttnat på dagens USA. Jag ville bort, få nya impulser och göra saker jag inte gjort tidigare, så som Jim Jarmusch, vid 38 års ålder helt vitthärad, under ett besök i Paris på väg hem från filmfestivalen i Belgard.

Visste ni att den herrar Yorkborna flockade sig kring aphanus i Bronx Zoo 1906 för att beglo ett levande spektrum av sina "ligr" släandande släktingar – apor, schimpanser, Amerikas första gorilla och en afrikansk pygme? Ota Benga delade bur med en papegoja och en orangutan. New Yorks färgade blev vederbörigen skandaliserade och Benga fick till slut lämna sin bur för att i stället, iförd vitt kostym och pilbåge, paradera för de nyfikna djurparkbesökarna. Med tiden blev han alltmer irriterad och sköt till slut pilar mot de mer anstötliga medlemmarna av publiken. Försvard från djurparken gick han själv-mord 1916.

Visste ni att den förmodat snustorne Linné på sin tid betraktades som en skandalöst släpprikt, botanisk pornoorgo? Han tveksade inte att beskriva pollinationen som en sexual-lakt, vilket fäste uppmärksamheten på att de tidigare inkärnarter oskyldiga blommar var hemfallna åt polygam, polyandri och incest? Många av Linnés samtida ansåg att han, trots sina förtjänster, genom att benämna en ärvvärd *Citioria* vida hade överskridit den goda smakens gränser.

Om ovanstående och tusentals andra ting med anknytning till evolutionsteorin kan den vetgrige inhämta kunskap i *Richard Milners The Encyclopedia of Evolution* (Science on file, 1990, 45 pund). Bara en fanatisk entusiast skulle komma på idén att tillverka en emmans-encyklopedi i ett så väldigt ämne som evolu-tionen. I mer än 600 artiklar sveper Milner kunnigt, roligt och mycket personligt över hela kunskapsområdet. Även den mycket välformulerade finner nästan alltid oväntad extrainformation. Eftersom Milner ensam skrivit alla uppslagsorden blir korrespondens-na ovanligt givande, vilket ofta medför att man fastnar i tidsåslig läsning, när avsikten bara varit att kolla en sakuppgift. Allra mest fascinerande är de långa biografiska essäer, där evolutionsteorins emmentia viktörerna kärleksfullt avbildas med värder och allt. Låt oss betrakta några av dessa demokistifluga centralgestalter.

C R DARWIN'S MEDICINSKA studier komplicerades av att han inte talde se blod. Fadern sände honom därför till Cambridge för att utbildas till präst eller missionär, vilket i alla fall kunde ge en anständig träckning för hans onaturliga böjelse att söka omkring i naturen på jakt efter mossdjur och rankteoglar. Den avgörande händelsen i Darwins liv var när han 1831 erbjöds att medföra HMS Beagle på en expedition till Sydamerika. Därmed gav sig Darwin ut på en femårig resa, som skulle få lika betydelse för biologin som Columbus resa till "Indien" fått för geografin. Hemkommen till England vid 27 års ålder var hans vandringar definitivt slut. Debuten av en mystisk åkomma, som förvandlade honom till en trekravarsin-drog han sig tillbaka i en drygt 40-årig konva-

PARIS (SvD)
● En absurd nattlig taxifärd genom ett vinteruppet New York utgör en av episoderna i Jim Jarmuschs senaste film *Night on earth*, fortfarande Sverigaktuell. Taxiföraren, invandrade från det forna DDR, tar sig försiktigt fram i såväl det nya språket som på stadens gator och det skall snart visa sig att det är minst sagt skräligt ställt med färdighe-terna bakom ratten. Kvanden, en synnerligen talträngd svart man, får slutligen ta över körningen för att det överhuvud-taget ska vara att tänka på att nå fram till Brooklyn.

– Jag är lite vidskeplig när det gäller att diskutera kommande projekt. Jag kan bara säga att jag två olika filmer i huvudet samtidigt vilket gör min tillvaro något splittrad.

Skaffar pengar själv
Underground och kulturfilm. Det är i det facket Jim Jarmusch brukar placeras in. Under alla omständigheter är han en rätt udda företeelse i filmvärlden. Han är sin egen manusförfattare, producent och regissör. Dessutom sköter han också finansieringen. Det senaste enligt Jarmusch det särskilt intressanta är att han avvisat att låna på det vilda oberoende trots uppmaningar att slå in på en annan väg. Sålunda tycker han franska filmtidningen Cahiers du Cinema i en kortfattad och nog så besk recension av *Night on earth* att Jim Jarmuschs eventuella talang skulle tjäna på att tuktas i Hollywood.

– Jag inser i och för sig att jag bör öppna mig mer. Både för kritik och för impulser. Men jag kommer aldrig att gå med på att låta någon af-färsman bestämma över mina filmer. Observera att jag har inget emot affärsmän som sköter det de är duktiga på. Mina två senaste filmer har finansierats av japanska JVC och det har fungerat bra. Jag respekterar dem för vad de kan och de respekterar mig. Och Hollywood?

– Det skulle antagligen svåra med att jag sköt med någon producent. Jag kan ha ett ganska häftigt humör, säger han.

Avstår från analys
Filmer som jag och mina vänner tycker om. Det är Jim Jarmuschs sammanknätning av vad han gör. I övrigt vägrar han sig mot att analysera sin egna verk.

– Jag brukar bli svaret skyl-

om kontaktproblem och kul-turella konfrontationer var besöket i Belgard omskakande. I kontakten med det krigs-härade f d Jugoslavien ställ-de Jarmusch inför verklighe-tens synnerligen drastiska ver-sion av honom välbekanta teman. Huravida det kommer att avsätta några spår i hans fortsatta filmande tycker han det är för tidigt att uttala sig om.

"Jag kommer aldrig att gå med på att låta en affärsman bestämma över mina filmer."

– Jag är inte vidskeplig när det gäller att diskutera kommande projekt. Jag kan bara säga att jag två olika filmer i huvudet samtidigt vilket gör min tillvaro något splittrad.

Skaffar pengar själv
Underground och kulturfilm. Det är i det facket Jim Jarmusch brukar placeras in. Under alla omständigheter är han en rätt udda företeelse i filmvärlden. Han är sin egen manusförfattare, producent och regissör. Dessutom sköter han också finansieringen. Det senaste enligt Jarmusch det särskilt intressanta är att han avvisat att låna på det vilda oberoende trots uppmaningar att slå in på en annan väg. Sålunda tycker han franska filmtidningen Cahiers du Cinema i en kortfattad och nog så besk recension av *Night on earth* att Jim Jarmuschs eventuella talang skulle tjäna på att tuktas i Hollywood.

– Jag inser i och för sig att jag bör öppna mig mer. Både för kritik och för impulser. Men jag kommer aldrig att gå med på att låta någon af-färsman bestämma över mina filmer. Observera att jag har inget emot affärsmän som sköter det de är duktiga på. Mina två senaste filmer har finansierats av japanska JVC och det har fungerat bra. Jag respekterar dem för vad de kan och de respekterar mig. Och Hollywood?

– Det skulle antagligen svåra med att jag sköt med någon producent. Jag kan ha ett ganska häftigt humör, säger han.

Avstår från analys
Filmer som jag och mina vänner tycker om. Det är Jim Jarmuschs sammanknätning av vad han gör. I övrigt vägrar han sig mot att analysera sin egna verk.

– Jag brukar bli svaret skyl-

dig på frågan om var i filmhisto-rien jag vill placera in mig själv. Förmodligen är jag den som är sämst skickad av det jag gör och jag är desutom rädd för att prata sönder mina filmer.

Manuset till *Night on earth* skrev Jarmusch på åtta dagar. Arbetsmetoden är alltid att skapa karaktärer och roller med tanke på speciella skådespelare, ofta hämtade ur en väpnarets av egenartade musiker och filmare.

Night on earth är en episodfilm där den röda tråden är taxiresor som sker samtidigt i fem olika storstäder. Följaktligen kan man följa världens gång från tidig kväll i Los Angeles till gryningen i en vintrig förort till Helsingfors.

– Jag äker sällan taxi och i storstäder tar jag helst tunnel-banen. Men jag valde att skil-dra taxiresor av två skäl. En taxihytte av de slutna rumma med över sig. Och normalt när någon hoppar in i en taxi på film är själva resan inte sär-sköligt viktigt. Jag ville vända på begreppen.

Inga turisttyper
Förutom de ovan nämnda även Los Angeles – är sådana som Jim Jarmusch känner ganska väl.

"Förmodligen är jag den som är sämst skickad av alla att analysera det jag gör."

– Så långt möjligt försökte jag undvika turistlikheterna här ha-darska teater och helt undvik-tigt att gå i en annan fälla. Den episod som utspelas i Helsing-fors byder således på riktig-två av varan finnar som supit så ögonen blöder.

– För det första är det ett faktum att det sups mycket i Finland. För det andra har de personer jag skildrar ändå goda skäl att vara rejält beru-sade den natt det handlar om. Jag hoppas verkligen inte att jag särat några finnar. Min avsikt var definitivt inte att måla någon bild av dem.

Jim Jarmusch är själv till hälften av irländsk, till hälften av tjekisk börd. Irändare älskar jag därför att de är människor som inte är rädda för att visa sina känslor. Och de skäl som gör att jag tycker om irändare har fått mig att också fastna för finnar.

BJÖRN ERIK ROSSIN

UNDER STRECKET

Hela utvecklingsläran i en mans verk

Bara en fanatiker skulle komma på tanken att tillverka en encyklopedi över ett så väldigt ämne som evolutionen. Richard Milner har dock egenhändigt knapat ihop en sådan. I över sex hundra artiklar sveper han kunnigt, roligt och mycket personligt över hela kunskapsområdet, konstaterar anmeldaren.

Av SVANTE FOLIN

Känner ni till "Essamie George" – en hundrakilos landsköldpadda från Galapagos? George är den sista av den säderygga-arten med hemort på Pintaön. När han upptäcktes 1971 förmodades arten vara utdöd. Det är ganska patetiskt att kontempera ett kreatur som kanske kommer att tillbringa nästföljande hundra år med att leta efter en maka.

Visste ni att den herrar Yorkborna flockade sig kring aphanus i Bronx Zoo 1906 för att beglo ett levande spektrum av sina "ligr" släandande släktingar – apor, schimpanser, Amerikas första gorilla och en afrikansk pygme? Ota Benga delade bur med en papegoja och en orangutan. New Yorks färgade blev vederbörigen skandaliserade och Benga fick till slut lämna sin bur för att i stället, iförd vitt kostym och pilbåge, paradera för de nyfikna djurparkbesökarna. Med tiden blev han alltmer irriterad och sköt till slut pilar mot de mer anstötliga medlemmarna av publiken. Försvard från djurparken gick han själv-mord 1916.

Visste ni att den förmodat snustorne Linné på sin tid betraktades som en skandalöst släpprikt, botanisk pornoorgo? Han tveksade inte att beskriva pollinationen som en sexual-lakt, vilket fäste uppmärksamheten på att de tidigare inkärnarter oskyldiga blommar var hemfallna åt polygam, polyandri och incest? Många av Linnés samtida ansåg att han, trots sina förtjänster, genom att benämna en ärvvärd *Citioria* vida hade överskridit den goda smakens gränser.

Om ovanstående och tusentals andra ting med anknytning till evolutionsteorin kan den vetgrige inhämta kunskap i *Richard Milners The Encyclopedia of Evolution* (Science on file, 1990, 45 pund). Bara en fanatisk entusiast skulle komma på idén att tillverka en emmans-encyklopedi i ett så väldigt ämne som evolu-tionen. I mer än 600 artiklar sveper Milner kunnigt, roligt och mycket personligt över hela kunskapsområdet. Även den mycket välformulerade finner nästan alltid oväntad extrainformation. Eftersom Milner ensam skrivit alla uppslagsorden blir korrespondens-na ovanligt givande, vilket ofta medför att man fastnar i tidsåslig läsning, när avsikten bara varit att kolla en sakuppgift. Allra mest fascinerande är de långa biografiska essäer, där evolutionsteorins emmentia viktörerna kärleksfullt avbildas med värder och allt. Låt oss betrakta några av dessa demokistifluga centralgestalter.

C R DARWIN'S MEDICINSKA studier komplicerades av att han inte talde se blod. Fadern sände honom därför till Cambridge för att utbildas till präst eller missionär, vilket i alla fall kunde ge en anständig träckning för hans onaturliga böjelse att söka omkring i naturen på jakt efter mossdjur och rankteoglar. Den avgörande händelsen i Darwins liv var när han 1831 erbjöds att medföra HMS Beagle på en expedition till Sydamerika. Därmed gav sig Darwin ut på en femårig resa, som skulle få lika betydelse för biologin som Columbus resa till "Indien" fått för geografin. Hemkommen till England vid 27 års ålder var hans vandringar definitivt slut. Debuten av en mystisk åkomma, som förvandlade honom till en trekravarsin-drog han sig tillbaka i en drygt 40-årig konva-

lesents till en herrar Yorkborna flockade sig kring aphanus i Bronx Zoo 1906 för att beglo ett levande spektrum av sina "ligr" släandande släktingar – apor, schimpanser, Amerikas första gorilla och en afrikansk pygme? Ota Benga delade bur med en papegoja och en orangutan. New Yorks färgade blev vederbörigen skandaliserade och Benga fick till slut lämna sin bur för att i stället, iförd vitt kostym och pilbåge, paradera för de nyfikna djurparkbesökarna. Med tiden blev han alltmer irriterad och sköt till slut pilar mot de mer anstötliga medlemmarna av publiken. Försvard från djurparken gick han själv-mord 1916.

Visste ni att den förmodat snustorne Linné på sin tid betraktades som en skandalöst släpprikt, botanisk pornoorgo? Han tveksade inte att beskriva pollinationen som en sexual-lakt, vilket fäste uppmärksamheten på att de tidigare inkärnarter oskyldiga blommar var hemfallna åt polygam, polyandri och incest? Många av Linnés samtida ansåg att han, trots sina förtjänster, genom att benämna en ärvvärd *Citioria* vida hade överskridit den goda smakens gränser.

Om ovanstående och tusentals andra ting med anknytning till evolutionsteorin kan den vetgrige inhämta kunskap i *Richard Milners The Encyclopedia of Evolution* (Science on file, 1990, 45 pund). Bara en fanatisk entusiast skulle komma på idén att tillverka en emmans-encyklopedi i ett så väldigt ämne som evolu-tionen. I mer än 600 artiklar sveper Milner kunnigt, roligt och mycket personligt över hela kunskapsområdet. Även den mycket välformulerade finner nästan alltid oväntad extrainformation. Eftersom Milner ensam skrivit alla uppslagsorden blir korrespondens-na ovanligt givande, vilket ofta medför att man fastnar i tidsåslig läsning, när avsikten bara varit att kolla en sakuppgift. Allra mest fascinerande är de långa biografiska essäer, där evolutionsteorins emmentia viktörerna kärleksfullt avbildas med värder och allt. Låt oss betrakta några av dessa demokistifluga centralgestalter.

C R DARWIN'S MEDICINSKA studier komplicerades av att han inte talde se blod. Fadern sände honom därför till Cambridge för att utbildas till präst eller missionär, vilket i alla fall kunde ge en anständig träckning för hans onaturliga böjelse att söka omkring i naturen på jakt efter mossdjur och rankteoglar. Den avgörande händelsen i Darwins liv var när han 1831 erbjöds att medföra HMS Beagle på en expedition till Sydamerika. Därmed gav sig Darwin ut på en femårig resa, som skulle få lika betydelse för biologin som Columbus resa till "Indien" fått för geografin. Hemkommen till England vid 27 års ålder var hans vandringar definitivt slut. Debuten av en mystisk åkomma, som förvandlade honom till en trekravarsin-drog han sig tillbaka i en drygt 40-årig konva-

FORTS NÄSTA SIDA